

Relacje tutorskie w polskiej szkole
w ujęciu analizy transakcyjnej

Adrianna Sarnat-Ciastko

Relacje tutorskie w polskiej szkole
w ujęciu analizy transakcyjnej

© Copyright by Adrianna Sarnat-Ciastko
Kraków 2017

ISBN 978-83-65705-42-6

Recenzje naukowe:

Prof. dr hab. Maria Braun-Gałkowska

Dr hab. Dorota Pankowska, prof. UMCS

Redakcja: Elwira Zapałowska

Korekta: Aneta Dzidek

Projekt okładki: LIBRON

Skład: LIBRON

Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner

al. Daszyńskiego 21/13

31-537 Kraków

tel. +12 628 05 12

e-mail: office@libron.pl

www.libron.pl

Wstęp	7
I.	
Tutoring szkolny	13
1. Tutoring szkolny – w poszukiwaniu definicji pojęcia	20
2. Rodzaje tutoringu szkolnego	29
2.1. Tutoring rozwojowy i wychowawczo-rozwojowy	31
2.2. Tutoring dydaktyczny	37
2.3. Implementacja tutoringu szkolnego	42
3. Podsumowanie	49
II.	
Analiza transakcyjna jako teoretyczna podstawa służąca badaniu nauczyciela i ucznia oraz łączącej ich relacji	53
1. Aplikacja analizy transakcyjnej w badaniach edukacyjnych	53
2. Obraz osoby w teorii analizy transakcyjnej	58
2.1. Analiza stanów Ja	58
2.2. Analiza pozycji życiowych	65
2.3. Scenariusz życia w analizie transakcyjnej	68
3. Obraz relacji interpersonalnej w perspektywie analizy transakcyjnej	75
3.1. Analiza transakcji	75
3.2. Znaki rozpoznania	80
3.3. Strukturalizacja czasu	82
4. Podsumowanie	90
III.	
Metodologia badań własnych	93
1. Przyjęta problematyka badań	94
2. Metody, techniki oraz procedura stosowane podczas badań	96
3. Badania pilotażowe	99
4. Opis i weryfikacja użytych w badaniach kwestionariuszy	100
4.1. Kwestionariusz „Relacja podopieczny–tutor”	102
4.2. „Egogram strukturalny. Kwestionariusz samooceny stanów Ja”	106
4.3. „Moje życie. Kwestionariusz zdań niedokończonych”	109
4.4. Kwestionariusz „Moje spotkanie”	112
5. Przebieg badań	115
6. Opis badanych nauczycieli i uczniów	118

IV.	
Efekty oddziaływania metody tutoringingu na tutora i jego podopiecznego oraz łączącą ich relację w odniesieniu do analizy transakcyjnej	125
1. Obraz relacji tutorskiej w odniesieniu do relacji wychowawców i ich wychowanków	126
1.1. Charakterystyka transakcji badanych tutorów i ich podopiecznych	127
1.2. Opis przyjmowanych przez badanych form strukturalizacji czasu	137
1.3. Analiza znaków rozpoznania uczniów i nauczycieli	159
1.4. Występowanie współzależności między zmiennymi opisującymi relacje tutorskie bądź wychowawcze	170
1.5. Podsumowanie	184
2. Obraz nauczyciela i ucznia w kontekście stosowania metody tutoringingu	188
2.1. Cechy osobowości (stany Ja) badanych	189
2.2. Pozycje życiowe badanych nauczycieli i uczniów	204
2.3. Scenariusz życia osób stosujących tutoring bądź niestosujących go	216
2.4. Występowanie współzależności między zmiennymi opisującymi obraz nauczyciela i ucznia oraz łączącą ich relację	229
2.5. Podsumowanie	242
3. Czynniki oddziałujące wraz z metodą tutoringingu na nauczyciela i ucznia	246
3.1. Cechy społeczno-demograficzne istotnie różnicujące badane grupy	247
3.2. Wybrane czynniki szkolne oddziałujące na nauczycieli i uczniów	253
3.3. Podsumowanie	257
Zakończenie	261
Aneksy	269
Bibliografia	279
Spis tabel	291
Spis wykresów	293
Spis rysunków	295

Współczesna szkoła szuka nieustannie rozwiązań, które pozwoliłyby zapewnić większą skuteczność w realizowaniu przypisanej jej misji. Podtrzymanie ciągłości dziedzictwa dokonań pedagogicznych musi się opierać na adaptacji „[...] do coraz to nowych warunków, tworzyć nowe wzorce, które wytyczą drogi twórczego realizowania się”¹. Dostrzegane zmiany cywilizacyjne w sposób uproszczony, acz wyraźny, wskazują obecnie na konieczność zastąpienia statycznej ławki – eksploracją świata, drukowanego podręcznika – zestawem multimedialnym, koncentracji na kształceniu podmiotu wieloosobowego – kształceniem zindywidualizowanym, zdolnym wydobyć unikatowe atrybuty każdego ucznia z osobna. Perspektywa ta wskazuje na rosnące wymagania stawiane nauczycielom, w różnym stopniu przecież przygotowanym, bądź też osobiście gotowym, na realizację takiego stylu towarzyszenia młodemu pokoleniu. Buduje presję odczuwaną przez wszystkich uczestników życia szkolnego², a przecież „O skuteczności wykształcenia nie decydują [...] *multa*, czyli obfitość materiału, lecz *multum* – jakość materiału i metody”³...

Niejąko w odpowiedzi na opisane wyzwania i oczekiwania w doświadczeniach polskich szkół publicznych i niepublicznych różnego szczebla, a także w licznych placówkach pozaoświatowych zaistniał tutoring. Propozycja ta, częstokroć realizowana jako innowacja pedagogiczna, traktowana jest przez promotorów tej formy pracy jako skuteczne wsparcie⁴, albo nawet alternatywa tak dla masowego kształcenia (w formule dydaktycznej), jak i wychowawstwa klasowego (w formule rozwojowej). Tutoring zakłada bowiem współpracę tutora (nauczyciela, wychowawcy) z podopiecznym bądź parą, trójką podopiecznych realizowaną w oparciu o działania zarówno zaplanowane,

¹ E. Walewander, *O duszy nauczycielstwa – przed stu laty i dziś*, [w:] J. Krukowski, A. Włoch (red.), *Szkoła twórcza w odtwórczym świecie*, Wydawnictwo Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN, Kraków 2013, s. 100.

² Por. J. Juul, *Kryzys szkoły. Co możemy zrobić dla uczniów, nauczycieli i rodziców?*, Wydawnictwo MiND, Podkowa Leśna 2014, s. 7.

³ E. Walewander, dz. cyt., s. 99.

⁴ Por. Z. Zalewski, *Szanse i zagrożenia dla skutecznego wprowadzania tutoringu do szkoły*, [w:] P. Czekierda, M. Budzyński, J. Traczyński, Z. Zalewski, A. Zembrzuska (red.), *Tutoring w szkole. Między teorią a praktyką zmiany edukacyjnej*, Towarzystwo Edukacji Otwartej, Wrocław 2009, s. 46.

celowe, jak i spontaniczne, prowadzącą do rozwoju każdej ze stron. Należy zaznaczyć, że taką ogólną skądinąd definicję najlepiej można odnieść do pojawiających się w polskich szkołach różnorodnych formuł tutoringingu. Ta zapoczątkowana we Wrocławiu w ALA Autorskich Liceach Artystycznych i Akademickich zmiana ciągle bowiem ewoluuje, dostosowując się do różnych środowisk, potrzeb i określonych odbiorców. W ten sposób można mówić o procesie implementacji tutoringingu, który z uwagi na swój zasięg i znaczenie wymaga ciągłej ewaluacji realizowanej tak przez samych wdrażających, jak i niezależnych naukowych obserwatorów. Takie działania wydają się szczególnie istotne nie tylko dla osób poszukujących potwierdzenia efektywności tutoringingu (nauczycieli, uczniów, rodziców czy też trenerów), ale także dla uzupełniania pewnego obszaru niewiedzy w polskiej literaturze przedmiotu, gdyż tutoring – w odróżnieniu od anglosaskiego – w rodzimym systemie oświaty stanowi dalej pewne *novum*.

Prezentowana monografia stara się uzupełnić opisywaną tutaj lukę, będąc owocem moich wieloletnich prac badawczych nad tutoringiem w polskiej szkole⁵. Te wiązały się z eksploracją dwóch perspektyw. Szersza dotyczyła weryfikacji rozwoju tutoringingu w polskim systemie oświaty, jego skali, form i przyjmowanych procedur wdrażania⁶. Z kolei węższa perspektywa – stanowiąca punkt odniesienia w niniejszej pracy – pozwoliła określić sposób, w jaki tutoring oddziałuje na nauczycieli (tutorów) i uczniów (podopiecznych), a także łączące ich relacje. Takie ujęcie tematu prowokowało do wykorzystania dwóch porządków metodologicznych: jakościowego i ilościowego. Można bowiem przyjąć, że tutoring przez swą zróżnicowaną naturę wpisuje się w obszar zjawisk pedagogicznych, mających – zdaniem Stanisława Palki – charakter zarówno mierzalny i policzalny, jak i psychiczny, niemierzalny, ulotny bądź mgławicowy, co pozwala stosować „badania ilościowe, jak i jakościowe, zyskując tym samym bogatszy zasób informacji, pozwalających zarówno na «opis» i «wyjaśnienie», jak i na «zrozumienie» i «interpretację»⁷. Dodatkowo, dążąc do uzyskania pogłębionego wglądu w rezultaty stosowania tutoringingu wśród osób decydujących się na taką

⁵ Badania, o których mowa, realizowane były na potrzeby pracy doktorskiej pt. *Tutoring w polskim systemie oświaty. Badania nad rozwojem metody tutoringingu ze szczególnym uwzględnieniem efektów jej stosowania dla nauczyciela i ucznia w ujęciu analizy transakcyjnej*, która została obroniona z wyróżnieniem 16 grudnia 2014 r. na Wydziale Pedagogicznym Akademii Ignatianum w Krakowie oraz nagrodzona w II Konkursie Polskiego Towarzystwa Diagnostyki Edukacyjnej w 2015 r.

⁶ Prezentowana publikacja jest naturalnym rozszerzeniem monografii: A. Sarnat-Ciastko, *Tutoring w polskiej szkole*, Warszawa 2015.

⁷ S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003, s. 78.

formę pracy, postanowiłam osadzić swoje rozważania na analizie transakcyjnej (AT). Oparcie się na założeniach teorii osobowości człowieka stworzonych w połowie ubiegłego wieku przez Erica Berne'a nie było oczywiście przypadkowe. Wręcz przeciwnie – wpisywało się w istniejącą już i coraz bardziej dostrzeganą linię podejmowanych na gruncie polskim badań wykorzystujących AT szczególnie w jej edukacyjnym wymiarze⁸.

Dorobek E. Berne'a i jego kontynuatorów uzasadnia możliwość wykorzystywania analizy transakcyjnej w prowadzeniu badań o charakterze eksploracyjno-diagnostycznym oraz wyjaśniającym⁹. To jednak wiąże się z określeniem adekwatnych metod badawczych. W tym przypadku zdecydowałam, aby przy użyciu metody sondażu diagnostycznego dokonać próby scharakteryzowania badanych uczniów i nauczycieli za pomocą określenia: ich stanów Ja – tworzących spójny system myśli, uczuć i zachowań; ich pozycji życiowych, które pozwalają ustalić stosunek osoby do siebie i do otoczenia; oraz scenariusza życia (skryptu), umożliwiającemu snucie przypuszczeń o tym, jak potoczą się ich losy. Z kolei odnosząc się do relacji tutora i podopiecznego – tę zdecydowałam się ująć poprzez analizę: ich transakcji, będących podstawowymi składnikami komunikacji społecznej; strouków (znaków rozpoznania), stanowiących jednostki interpersonalnego uznania¹⁰, a także sposobu organizacji posiadanego przez nich czasu (strukturalizacji czasu).

Oddawana do rąk Czytelników monografia ma charakter teoretyczno-badawczy i składa się z czterech części. Pierwsza z nich jest esencjonalnym, opartym na najnowszej literaturze przedmiotu, opisem tutoringów szkolnego, który, z uwagi na fakt swojej największej reprezentacji w polskim systemie oświaty, stał się głównym przedmiotem realizowanych przeze mnie badań. Kolejna część zawiera przedstawienie analizy transakcyjnej jako teorii naukowej służącej prowadzeniu badań na gruncie edukacji, a także wyjaśnienie pojęć wykorzystywanych do tworzenia obrazu osoby oraz relacji interpersonalnej.

⁸ Warto zaznaczyć, że promotorami tego typu działalności są członkowie Zespołu Badawczego Edukacyjnej Analizy Transakcyjnej działającego na Wydziale Pedagogicznym Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie (www.eat.ajd.czyst.pl), w szczególności jego założyciel prof. dr hab. Jarosław Jagieła, a także prof. dr hab. Dorota Pankowska z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, która w ostatnich latach podjęła się prezentacji możliwości wykorzystania AT do interpretowania pracy nauczycielskiej oraz jej praktycznego wykorzystywania w edukacji (por. D. Pankowska, *Nauczyciel w perspektywie analizy transakcyjnej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010).

⁹ Por. D. Pankowska, *Analiza transakcyjna w edukacji czy edukacyjna analiza transakcyjna? – próba porządkowania znaczeń*, „Edukacyjna Analiza Transakcyjna” 2012, nr 1, s. 18–19.

¹⁰ Por. J. Jagieła, *Słownik analizy transakcyjnej*, Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2012, s. 210.

Trzecia część poświęcona została prezentacji metodologii badań własnych. Znajduje się w niej opis przyjętej problematyki, procedury badawczej oraz użytych w niej metod i narzędzi. Część ta zawiera także szczegółowe informacje dotyczące osób, które zdecydowały się na udział w realizowanych przeze mnie badaniach komparatystycznych, tj.: 109 tutorów i 238 podopiecznych tutorów, a także 127 wychowawców oraz 153 podopiecznych wychowawców stanowiących grupę kontrolną, dzięki której możliwe okazało się bardziej precyzyjne wskazanie rezultatów stosowania tutoringu¹¹. Wyniki podjętej działalności badawczej zostały zaprezentowane w czwartej części niniejszej publikacji, która zawiera uchwycony w badaniach empirycznych obraz podopiecznego i tutora oraz łączącej ich relacji w odniesieniu do analogicznego obrazu uczniów i nauczycieli niekorzystających z metody tutoringu. Obraz ten opiera się przede wszystkim na analizie statystycznej pomiarów zebranych za pomocą kwestionariuszy: „Relacja podopieczny–tutor”, „Moje spotkanie” oraz „Egogram strukturalny. Kwestionariusz samooceny stanów Ja”¹². Towarzyszyła temu również jakościowa interpretacja pisemnych wypowiedzi badanych, zebranych za pomocą narzędzia „Moje życie. Kwestionariusz zdań niedokończonych”. Uzyskane w ten sposób dane pozwoliły na opis transakcji uczniów i nauczycieli, znaków rozpoznania (strouków), którymi nawzajem się obdarzają, a także charakterystycznych dla ich relacji form strukturalizacji czasu. Obok tego dokonana została prezentacja stanów Ja, pozycji życiowych oraz rodzajów scenariusza życia badanych. Co ważne, część tę zamknął rozdział poświęcony innym czynnikom, które wraz z metodą tutoringu mogą oddziaływać w znaczącym stopniu na nauczyciela i ucznia.

Należy zaznaczyć, że przyjęta przeze mnie procedura badawcza była realizowana w ponad 30 szkołach Częstochowy i Wrocławia w latach 2011–2013. Kilka kolejnych miesięcy trwało kodowanie zebranych danych, transkrypcja wywiadów i proces wnioskowania. Oddając obecnie do rąk Czytelników tę pozycję – jestem głęboko przekonana, że mimo upływającego czasu zawarte w niej wnioski są nadal aktualne i przydatne dla wszystkich, którzy interesują się zagadnieniem tutoringu. Dla tych, którzy osobiście uczestniczyli w realizowanych przeze mnie pracach badawczych, dla przedstawicieli szkół zaangażowanych w tę procedurę, dla osób, które obecnie wdrażają tutoring bądź

¹¹ Prezentację wyników badań zrealizowanych na tej grupie ubogacać będą oryginalne wypowiedzi 20 tutorów i 23 uczniów korzystających z tutoringu, które zostały zebrane za pomocą wywiadów częściowo kierowanych.

¹² W odróżnieniu od wszystkich wymienionych tutaj narzędzi, które zostały opracowane przeze mnie, „Egogram strukturalny. Kwestionariusz samooceny stanów Ja” został stworzony wspólnie z dr Anną Pierzchałą.

też mają taki zamiar, a także tych, którzy prowadzą naukowe obserwacje życia szkoły. Przyglądanie się rozwojowi tutoring w Polsce i rezultatom stosowania tej metody dostarczyło mi wielu badawczych satysfakcji, ale jednocześnie było wyzwaniem, obarczonym znaczącą odpowiedzialnością za weryfikację idei budzącej duży optymizm, zapowiadającej pozytywną zmianę. Starałam się przez cały okres trwania swoich prac zachowywać rzetelność wyrażającą się w naukowym obiektywizmie. Po zrealizowaniu tych działań mogę zauważyć, że miałam niebywałe szczęście przyglądać się metodzie będącej „w procesie” implementacji niejako żywemu organizmowi. Przyjęty jednak harmonogram działań dyscyplinował mnie w określeniu końca prowadzonych obserwacji. Mam nadzieję, że przedstawiana monografia zachęci do podejmowania podobnych prób w przyszłości i konfrontowania ich z dostarczonym tutaj obrazem.

Należy zaznaczyć, że zrealizowanie wyżej wymienionych długotrwałych i wielowymiarowych działań nie mogłoby mieć miejsca bez pomocy wielu osób, na których doświadczeniu i kompetencjach mogłam się oprzeć. W pierwszej kolejności promotora mojej rozprawy doktorskiej prof. dr. hab. Jarosława Jagieły, kierownika Zespołu Badawczego Edukacyjnej Analizy Transakcyjnej, oraz nieocenionych recenzentek: prof. dr. hab. Marii Braun-Gałkowskiej i prof. dr. hab. Doroty Pankowskiej, którym dziękuję za niezmierzoną życzliwość i cenne uwagi. W trakcie realizacji prac badawczych przez cały czas mogłam również liczyć na pomoc członków Zespołu Badawczego Edukacyjnej Analizy Transakcyjnej, w szczególności dr Anny Pierzchały oraz wielu tutorów i krzewicieli tej metody w polskich szkołach, do których kieruję wyrazy swojej wdzięczności. Dotyczy to przede wszystkim Mariusza Budzyńskiego oraz przedstawicieli ALA Autorskich Liceów Artystycznych i Akademickich, którzy otworzyli przede mną drzwi do swojego fantastycznego świata, otaczając mnie przy tym niebywałą troską. Swoich działań z pewnością nie dokończyłabym, gdyby nie mocne fundamenty wiary i cierpliwości moich najbliższych, którym dedykuję prezentowaną publikację.